

Αναστασία Δ. Βακαλούδη

Δρ. Ιστορικός – Φιλόλογος

**ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ ΚΑΙ ΑΣΚΗΣΕΩΝ ΤΟΥ ΝΕΟΥ
ΤΥΠΟΥ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ ΕΝΟΣ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ
ΑΠΟ ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΗΣ Α΄ ΛΥΚΕΙΟΥ
ΣΕ ΣΥΝΔΥΑΣΜΟ ΜΕ ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗ ΤΩΝ
ΠΑΡΑΘΕΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ**

**Δημοσιεύτηκε στο περιοδικό «ΦΙΛΟΛΟΓΟΣ», τεύχ. 94 (Θεσσαλονίκη,
Χειμώνας 1998), σσ. 442-459**

**Διδακτική ενότητα: 5. “ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΠΝΕΥΜΑ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΤΡΕΙΣ ΠΡΩΤΟΥΣ ΑΙΩΝΕΣ
Μ.Χ.” (σσ. 207-216).**

(Σημείωση: Αρχικά δίνεται το *σχεδιάγραμμα* του μαθήματος στους μαθητές. Από τη μια πλευρά *πλαγιότιτλοι* από την άλλη πλευρά *αντίστοιχα βασικά στοιχεία, λέξεις-κλειδιά* που θα υφάνουν το μάθημα).

Οι άξονες του μαθήματος

• 1^{ος} / 2^{ος} αι. : αναγέννηση ελλην. πνεύματος. «Εθνική» (ειδωλολατρική) παράδοση ↔ Δεύτερη σοφιστική και άλλα πνευματικά είδη

• Χριστιανική Απολογητική - Πρώτοι Πατέρες Εκκλησίας ↔ συνάντηση με την ελληνική παιδεία.

• Τέλος 3^{ου} αιώνα : σύνθεση ελληνισμού - χριστιανισμού

Πλαγιότιτλοι

**Α. Οι εθνικοί πνευματικοί εκπρόσωποι -
Η Δεύτερη Σοφιστική**

i. Αναγεννησιακή φάση ελληνικού πνεύματος

ii. Δεύτερη Σοφιστική
Χαρακτηριστικά

Βασικά στοιχεία / Λέξεις-κλειδιά

α. εθνική αυτογνωσία

β. ενδιαφέρον ρωμαϊκής αυτοκρατορίας για Ελλάδα

γ. ελληνική συνείδηση υπεροχής

ρήτορες / δάσκαλοι / φιλόσοφοι

- ανάγκες ζωής

- ελληνολατρία
- αμοιβή από κράτος ή πόλεις

Εκπρόσωποι και Έργα

Δίων Χρυσόστομος (40-120 μΧ): Προσωπικότητα: ρήτορας, σοφιστής, φιλόσοφος
Έργα: “31^{ος} Λόγος”, “Ευβοϊκός Λόγος”, “Ολυμπιακός Λόγος”

Επιδιώξεις: αφύπνιση εθνικού φρονήματος - ευτυχία = ψυχική γαλήνη

Λουκιανός (120-182 μ.Χ.): Προσωπικότητα: ήτορας, σατιρικός συγγραφέας, φιλόσοφος
Έργα: “Ενάλιοι διάλογοι”, “Θεών Διάλογοι”, “Νεκρικοί Διάλογοι”

Επιδιώξεις: καυτηρίαση του παρηκμασμένου κόσμου - κλονισμός πίστης στους αρχαίους θεούς.

Ηρώδης Αττικός (101-178 μ.Χ.): Προσωπικότητα: δάσκαλος, δημόσιος άνδρας, με άριστη παιδεία

iii. Έξω από τη Β' Σοφιστική

Εκπρόσωποι

Πλούταρχος (50-120 μ.Χ.): Προσωπικότητα: ταξίδια - Πλατωνικό πρότυπο - πνευματικός άνθρωπος + πολιτική δράση.

Έργα: “Βίοι” (ηθικο-διδασκτικό στοιχείο), “Ηθικά”

B. Μυθιστόρημα

Χαρακτηριστικά

Εκπρόσωποι και Έργα

Διαμόρφωση: Ελληνιστική εποχή

Ανάπτυξη: 100-300 μ.Χ.

ερωτικές ιστορίες - αίσθημα φυγής

Λόγγος: “Τα κατά Δάφνιν και Χλόη”

Αχιλλέας Τάτιος: “Λευκίππη και Κλειτοφών”

Ηλιόδωρος: “Αιθιοπικά”

Όχι σπουδαία έργα

Γ. Ιστοριογραφία

Εκπρόσωποι και Έργα

Διονύσιος Αλικαρνασσεύς - **Αππιανός** - **Δίων**

Κάσσιος: όλοι έγραψαν “Ρωμαϊκή Ιστορία”, με αφοσίωση στη ρωμαϊκή Ιδέα

Φλάβιος Αρριανός: “Αλεξάνδρου ανάβασις” (αντικειμενική)

Δ. Φιλοσοφία

i. Στωική φιλοσοφία

Εκπρόσωποι και Έργα

Η τελευταία αναλαμπή

Επίκτητος: ηθικό κήρυγμα, στάσεις ζωής κατά περίσταση → γαλήνη

Μάρκος Αυρήλιος: Έργο: “Τα εις αυτόν” (εσωτερική αγωνία) → γαλήνη

ii. Νεοπλατωνισμός:

Εκπρόσωποι και Έργα

Πλωτίνος: σώμα = φθαρτό, κακό, ακάθαρμο / ψυχή = αθάνατη, θεϊκή / αναβίωση παρελθόντος

Πορφύριος: Έργο: “Εννεάδες”

Ε. Η χριστιανική σκέψη συναντά την ελληνική κοσμοαντίληψη

Στοιχεία που πήρε ο χριστιανισμός

Η στωική φιλοσοφία και ο νεοπλατωνισμός άσκησαν μεγάλη επίδραση στη διαμόρφωση της χριστιανικής σκέψης

- “πρόνοια” στωικών
- εσωτερικότητα πλατωνικής φιλοσοφίας
- αυτοπειθαρχία – ανεκτικότητα
- φιλόανθρωπη μεταχείριση συνανθρώπων
- πραότητα – ευγένεια

Βοήθεια ελληνικού πνεύματος για σύνθεση απολογίας

<Απολογητές = ακαδημαϊκοί θεολόγοι>

- υπεράσπιση αλήθειας διδασκαλίας
- καταπολέμηση κατηγοριών
- απόδειξη ότι ο χριστιανισμός ταυτίζεται με το ιδεώδες του ελληνισμού = η πραγμάτωσή του

ΣΤ. Οι Απολογητές. Εξελληνισμός του Χριστιανισμού

Εκπρόσωποι και Έργα

Ιουστίνος: “Διάλογος προς Τρύφωνα” (αναζή-

τηση μέσα από φιλοσοφικά ρεύματα - Κατάληξη στο χριστιανισμό)

Ο νέος τύπος χριστιανού <φιλόσοφος χριστιανός με αγάπη προς το ελληνικό>

Αθηναγόρας: “Πρεσβεία περί Χριστιανών”: (δικαίωμα ελεύθερης άσκησης λατρείας)

<επιρροή από πλατωνισμό>

Θεόφιλος: “Προς Αυτόλυκον” (Τριαδική Θεολογία / αλήθεια χριστιανισμού)

Οι απολογητές άφησαν τον ελληνικό τρόπο σκέψης να επηρεάσει τη χριστιανική αντίληψη για τον κόσμο - Εξελληνισμός χριστιανισμού

Z. Οι Πατέρες της Εκκλησίας. Εκχριστιανισμός του Ελληνισμού

<Επίσκοποι, πρεσβύτεροι και εκκλησιαστικοί άνδρες>

Εκπρόσωποι και Έργα

Η αντίστροφη πορεία: Εκχριστιανισμός Ελληνισμού στην ουσία

“Χριστιανικές” απαντήσεις από επισκόπους, πρεσβυτέρους και εκκλησιαστικούς άνδρες.

Κλήμης, επίσκοπος Ρώμης: “Επιστολή προς Κορινθίους” (α. θείος χαρακτήρας εκκλησιαστικών αξιωμάτων . - β. Αποστολική διαδοχή)

Ιγνάτιος, επίσκοπος Αντιοχείας: Οργάνωση Εκκλησίας

Ενότητα - Θεία Ευχαριστία > διά του Επισκόπου

Ειρηναίος, επίσκοπος Λούγδουνου (Λυών): “Επίδειξις του αποστολικού κηρύγματος” (άρνηση των ελληνικών φιλοσοφικών συστημάτων **παγανισμού** - απόρριψη αιρέσεων)

Η επικρατούσα αντίληψη: Ενιαίο ρωμαϊκό Κράτος / Ενιαία πολιτιστική πραγματικότητα ελληνικού πνεύματος / Ενότητα Εκκλησίας

H. Η σύνθεση του ελληνικού και του χριστιανικού πνεύματος / 3^{ος} αιώνας

- απαλλαγή από ιουδαϊκές επιδράσεις

3^{ος} αιώνας > καμπή στην ανάπτυξη χριστιανισμού
Αλεξάνδρεια

- ανάπτυξη στην πολιτιστική ατμόσφαιρα του ελληνορωμαϊκού κόσμου
- ευρύτατες κοινων. ομάδες

απαίτηση αποτελεσματικής οργάνωσης

Χριστιανικός Ελληνισμός

- Χριστιανισμός > προσαρμογή στο ελληνικό πνεύμα
- Ελληνισμός > Τελειοποίηση της χριστιανικής παιδείας
- Ελληνικός ανθρωπισμός
- Κληρονομιά 2^{ης} Σοφιστικής / Ελληνικής φιλοσοφίας

Εκπρόσωποι και Έργα

Κλήμης Αλεξανδρείας: “Παιδαγωγός”, “Στρωματεῖς” (σύνδεση Ευαγγελίου με ελληνική παιδεία / ενσωμάτωση στο χριστιανισμό των συμβατών στοιχείων ελλην. φιλοσοφίας: **Πυθαγόρας - Πλάτωνας**) Πρωταρχική η Πίστη / η Γνώση έπεται.

Ωριγένης: Μελέτη: Γραφές - Ελληνική φιλοσοφία. Έργα: “Περί αρχών”, “Εξαπλά”

<επιρροή από Πλωτίνο και νεοπλατωνισμό>

**Στις αρχές του 4^{ου} αιώνα ο ελληνισμός, γλωσσικά και εννοιολογικά, έχει ενσωματωθεί σε μεγάλο μέρος στο χριστιανισμό.
Ο όρος “Ορθοδοξία”**

ΑΠΟΣΑΦΗΝΙΣΗ ΕΝΝΟΙΩΝ

Απαραίτητη κατ’ αρχάς είναι η αποσαφήνιση κάποιων όρων: [Α] φιλοσοφία = φιλώ την σοφίαν · η επιστήμη που ασχολείται με τους γενικούς νόμους στους οποίους υποτάσσονται τόσο το *EINAI* (δηλ. η φύση και η κοινωνία) όσο και η *ΝΟΗΣΗ*. Η λέξη χρησιμοποιήθηκε αρχικά από τον Πυθαγόρα και τον Πλάτωνα. Με τη φιλοσοφία ο άνθρωπος πετυχαίνει: 1) την επεξεργασία της αντίληψης του κόσμου. 2) τη διερεύνηση των γενικών αρχών και νόμων για την κατανόηση της πραγματικότητας. 3) τη λογική και τη θεωρία της γνώσης.

[Β] Σοφιστική = Σοφιστής είναι: 1) Εκείνος που ασχολείται με την κατανόηση της αρχής των όντων και τη γέννηση του κόσμου, ο σοφός. 2) Ο δάσκαλος της πολιτικής τέχνης και ηθικής. 3) Αυτός

που επιδεικνύει τις γνώσεις του για εντυπωσιασμό κι όχι για την εύρεση της αλήθειας. 4) Αυτός που εξαπατά με το λόγο, με ψευδή επιχειρήματα. Τον 5^ο π.Χ. αιώνα οι δάσκαλοι της ρητορικής και πολιτικής με μισθό αναλάμβαναν να εκπ/σουν τους νέους στο λόγο και την πολιτική πράξη, όπως ο Πρωταγόρας, ο Γοργίας, ο Πρόδικος, ο Ιππίας, ο Αντιφών κ.ά. Το 2^ο μ.Χ. αιώνα εμφανίστηκαν συγγραφείς επιδεικτικών λόγων και ρητοροδιδάσκαλοι που αποτέλεσαν την Β' Σοφιστική αλλά δεν έχουν σχέση με την ιστορία της φιλοσοφίας.

[Γ] Απολογητική = “Απολογία”: Είναι τα έργα τα οποία, κατά τους πρώτους μ.Χ. αιώνες, αιρούν τις συκοφαντίες και κατηγορίες κατά της ζωής των τότε χριστιανών ή κατοχυρώνουν κάποια αλήθεια της χριστιανικής πίστης που προσβάλλεται από διάφορα κοινωνικάρώματα είτε από την πολιτεία είτε από άτομα είτε γενικότερα από τον ιουδαϊσμό και τον «εθνισμό».

Με τη φιλοσοφία σχετίζεται γιατί επεξεργάζεται με τον ίδιο τρόπο τιςπίστεις της θρησκείας, ορμώμενη από τη φύση του ανθρώπου, την ιστορία κ.λ.π.

[Δ] Αίρεση = τον 2^ο μ.Χ. αιώνα σημαίνει τη “μερική” γνώμη που έρχεται σε αντίθεση με την “καθολική” πίστη της Εκκλησίας.

ΚΡΙΤΙΚΗ ΕΞΕΤΑΣΗ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ - ΒΟΗΘΗΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΚΑΤΑΝΟΗΣΗΣ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ ΤΩΝ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ ΤΗΣ - ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΚΑΠΟΙΩΝ ΣΗΜΑΝΤΙΚΩΝ Ή ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝΤΩΝ ΣΗΜΕΙΩΝ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

Α. Το κοινωνικο-πολιτικό κλίμα που προηγήθηκε και στήριξε την εμφάνιση της πνευματικής παραγωγής των πρώτων μ.Χ. αιώνων:

Μετά τις κατακτήσεις του Μεγάλου Αλεξάνδρου, κατά τον 3^ο π.Χ. αιώνα, επήλθε ισοπέδωση των αστικών συνόρων, αλλαγή των παραδοσιακών τρόπων ζωής με την κατάργηση της πόλης-κράτους και την ένταξη στα ελληνιστικά βασίλεια και κρίση των θεσμών. Για τους φιλοσόφους, το ουσιαστικό μέρος της θρησκείας δεν βρισκόταν πλέον στις λατρευτικές πράξεις αλλά σε ένα σιωπηλό στοχασμό του θείου και την κατανόηση της συγγένειας του ανθρώπου μ' αυτό. Αυτά πρέσβευε η διδασκαλία των στωικών και των επικούρειων.

Η παρακμή της αστικής θρησκείας άρχισε όταν εξέλειψε η αυτονομία της πόλης-κράτους γιατί θρησκεία και δημόσιος βίος στην πόλη-κράτος ήσαν στενά συνδεδεμένα. Έτσι στην πρώιμη ελληνιστική περίοδο, μέσα σ' έναν “οικουμενικό” κόσμο, λόγω της έλλειψης σταθερότητας, άρχισε μια ευρύτατη διάδοση της λατρείας της Τύχης που συνδυάστηκε με το *δαίμονα*. Διαδόθηκαν οι ανατολικές λατρείες με αισθησιακό, “οργιαστικό” χαρακτήρα όπως η λατρεία της Κυβέλης στην Αθήνα, τα μυστήρια του θρακο-φρυγικού Σαβάζιου (μορφή του Διόνυσου), οι τελετές των “θνησκόντων θεών” Άττι και Άδωνι. Τέλος παρατηρήθηκε ραγδαία ίδρυση νέων μαντείων.

Η Ελλάδα ανέκαθεν είχε σχέσεις με την Ανατολή. Κατά την ελληνιστική περίοδο έχασε την ηγετική της θέση και σημαντικοί τομείς της πνευματικής ζωής πέρασαν σε πόλεις ξένων κρατών με μη-ελληνικό πολιτισμό όπου οι Έλληνες έποικοι ανέμιζαν και τις δικές τους θεωρίες. Η περίοδος αυτή ανέδειξε σημαντικούς άνδρες που έβαλαν τη σφραγίδα τους στην διανόηση και τον πολιτισμό όπως οι Στωικοί Ζήνων και Ποσειδώνιος.

Αυτή η ιδεολογική και πολιτιστική ανάμειξη οδήγησε μετά τον 3^ο π.Χ. αιώνα σε ένα άλλο είδος αλληλεπίδρασης. Κατά τη θεωρία της τα κοσμικά γεγονότα ρυθμίζονταν από την τυφλή Τύχη που γραφόταν στα άστρα ή καθοριζόταν από αυτά. Οι θεοί ήταν τώρα οι άρχοντες των αστερών και οι άνθρωποι εντάσσονταν σ' έναν παγκόσμιο νόμο. Η αστρολογία, της οποίας ευρύτατη χρήση άρχισε ιδίως από τον 2^ο π.Χ. αιώνα, αποτελεί την πιο χαρακτηριστική εφαρμογή.

Η φιλοσοφία της ελληνιστικής περιόδου, αντικατοπτρίζοντας την αρνητική, αντικοινωνική αμφισβήτηση που έκανε την εμφάνισή της αυτή την εποχή, ανακήρυξε ως στόχους της την απουσία πόνου, θλίψης, συναισθημάτων κάθε είδους, αναστάτωσης και παθών και την πλήρη εγκατάλειψη των εγκόσμιων, την απαγκίστρωση από τα γήινα ζητήματα, με απώτερη επιδίωξη την απόλυτη ηρεμία.

Β. Το κοινωνικο-θρησκευτικό κλίμα των πρώτων μ.Χ. αιώνων

Στους πρώτους μ.Χ. αιώνες συνέχισε να επικρατεί α) γενική αθλιότητα και ανασφάλεια. β) σύγχυση και παρακμή των παραδοσιακών θρησκειών. επίσης γ) συστηματοποιήθηκε η ύπαρξη των μοχθηρών πνευμάτων που βασάνιζαν τους ανθρώπους ή ο δυισμός ύλης και πνεύματος. Θεοποιήθηκε η Αρχή του Κακού, ο διάβολος, και αντιπαράτέθηκε στον Ύψιστο Θεό. Αυτό το σύστημα που έδωσε μια απλή λύση στην εμφάνιση του προβλήματος της ύπαρξης του κακού, παραπλάνησε τα καλλιεργημένα πνεύματα, όπως κέρδισε και τους όχλους που βρήκαν σ' αυτό μια εξήγηση των επίγειων μαρτυριών τους.

Ο 3^{ος} αιώνας ήταν ο αιώνας της πλήρους εξαθλίωσης, της κοινωνικής και οικονομικής κατάρρευσης, των πολιτικών και κοινωνικών αναστατώσεων. Εξαφανίστηκε το καθεστώς τη ρωμαϊκής ηγεμονίας και ίσχυσε το σύστημα της δεσποτείας του Διοκλητιανού. (βλ. και *Ιστορία Α' Λυκείου*, σ. 221 κ.εξ.).

Γ. Κριτική εξέταση του μαθήματος - Το στίγμα που έδωσαν στην εποχή αυτή κάποιοι από τους συγγραφείς της

Ι. ΣΟΦΙΣΤΙΚΗ

Ερώτηση: γιατί τους πρώτους μ.Χ. αιώνες παρουσιάζεται η έντονη τάση των συγγραφέων να προβάλλουν την αρχαία ελληνική παράδοση και το ηρωικό παρελθόν;

♦ Η απώλεια της ελευθερίας και ανεξαρτησίας των Ελλήνων οδήγησε τους αιώνες αυτούς σ' έναν αγώνα νοσταλγικής διατήρησης της κλασικής παράδοσης, του ηρωικού παρελθόντος, της ελληνικής ανωτερότητας απέναντι στη Ρώμη.

Εκφραστής της τάσης αυτής ήταν η λεγόμενη Β' Σοφιστική.

♦ **Χαρακτηριστικά:** Αντίθετα από τους μεγάλους Αττικούς ρήτορες δεν αναλαμβάνουν υποθέσεις στα δικαστήρια τουλάχιστον στην αρχή. Αργότερα δεκάδες ρήτορες-σοφιστές συντηρούν σχολεία ρητορικής ή ταξιδεύουν αδιάκοπα για να επιδείξουν τη σοφία τους και για να συντηρηθούν.

♦ Ο Δίων Χρυσόστομος δίδαξε ότι η ευτυχία βρίσκεται στην εσωτερική γαλήνη. Χαρακτηρίστηκε ως σοφιστής (ρήτορας) και φιλόσοφος. Ασκήθηκε στην υπομονή και την καρτερία γυρίζοντας στις πόλεις ρακένδυτος. Πίστευε στους χρησμούς του μαντείου των Δελφών. Ήταν λαϊκός φιλόσοφος σωκρατικού και κυνικού τύπου που αναζητούσε τον καλό και αγαθό άνθρωπο. Υποστήριζε ότι οι χρηστοί άνδρες αναδεικνύονται μόνο μέσα από τη δικαιοσύνη και την αρετή.

♦ Ο Λουκιανός σοφιστής, ταξίδεψε πολύ επιδεικνύοντας τη ρητορική του τέχνη. Κατόπιν επιδόθηκε στη συγγραφή. Ένα είδος που ανέπτυξε ήταν ο ΔΙΑΛΟΓΟΣ. Αντικατοπτρίζοντας τη θρησκευτική αμφισβήτηση της εποχής προώθησε το διασυρμό της πίστης στους θεούς και των τελετών των μυστηριακών θρησκειών. Στην ουσία ο Λουκιανός σατίριζε την επίδραση που είχε δεχθεί το ελληνικό στοιχείο από την ανατολική δεισιδαιμονία ήδη κατά την ελληνιστική εποχή και η οποία συνεχιζόταν με αμείωτο ρυθμό. Αποκορύφωμα ήταν η πίστη στα θαύματα που ο Λουκιανός καυτηριάζε.

Για παράδειγμα, περιγράφοντας έναν Αιγύπτιο ιερέα ανέφερε ότι επί είκοσι τρία χρόνια φορώντας λινό ένδυμα μελετούσε την αιγυπτιακή σοφία και παιδεία μέσα στα υπόγεια άδυτα του ναού της Ίσιδας και διδασκόταν τη μαγεία από την ίδια τη θεά. Το αποτέλεσμα ήταν να συναρμολογεί το μοχλό της πόρτας, τη σκούπα και τον κόπανο και να χρησιμοποιεί επωδές για να μετατρέψει την κατασκευή σε υπηρετή, ντύνοντάς τη με ρούχα σαν άνθρωπο (Λουκιανού, *Φιλοψευδής*, 34-35. 60-62).

Αλλού πάλι έδινε μια χαρακτηριστικότερη περιγραφή ενός τελετουργικού των περίφημων χαλδαϊκών μυστηρίων που τόση αίγλη ασκούσαν στους διανοούμενους και τους απλούς ανθρώπους της εποχής του. Αφηγούνταν λοιπόν πως ένας από τους Χαλδαίους σοφούς πήγαινε τον πιστό με τη νέα σελήνη για 29 ημέρες στον Ευφράτη κάθε πρωί, την ώρα της ανατολής και τον έλουζε. Κατόπιν καλούσε διάφορα πνεύματα, έφτυνε τρεις φορές στο πρόσωπο του πιστού και έφευγε χωρίς να κοιτάξει κανέναν απ' όσους συναντούσε. Κατά τη διάρκεια αυτών των τελετών οι δύο άνδρες έτρωγαν καρύδια, έπιναν γάλα, υδρόμελι και νερό από το ποτάμι και κοιμόντουσαν στο ύπαιθρο, κατάχαμα. Τέλος ο ιερέας γύριζε γύρω από τον πιστό για να μην πειραχτεί από τα φαντάσματα και τον επανέφερε στο σπίτι βαδίζοντας προς τα πίσω. Όλα αυτά αποτελούσαν προετοιμασία για ένα ταξίδι στον άλλο κόσμο όπου ο πιστός θα είχε κάλυμμα στο κεφάλι, λεοντή και λύρα για να προσποιηθεί ότι ήταν ο Οδυσσέας, ο Ηρακλής ή ο Ορφέας (Λουκιανού, *Μένιππος* 6-7).

Ο Λουκιανός επιχειρούσε με τις αφηγήσεις του τη γελοιοποίηση αυτών των πρακτικών. Έτσι υπέσκαψε τα θεμέλια της ευλάβειας και πίστης στους θεούς, της μυθολογίας, αλλά δεν τα αντικατέστησε με τίποτε καλύτερο.

♦ α) **Κριτική του συγγραφικού έργου της Β΄ Σοφιστικής:** την εποχή που γράφουν οι συγγραφείς αυτοί, έχει επιδράσει καταλυτικά η απόλυτη μοναρχία και η διεφθαρμένη κρατική μηχανή στην πνευματική, ηθική και οικονομική ζωή των λαών της αυτοκρατορίας. Η έλλειψη της ελευθερίας και η απουσία της πολιτικής πράξης έκαναν τη ρητορεία επιφανειακή και επίπλαστη. Οι ρητορικοί λόγοι της πλειοψηφίας των Σοφιστών αυτών απηχούν απλά και μόνο τις επαγγελματικές τους επιδιώξεις κι όχι το κοινό συμφέρον.

β) **Κριτική της ελληνολατρίας της Β΄ Σοφιστικής:** Η ελληνολατρία της Β΄ Σοφιστικής είναι τελείως επιφανειακή, μια νοσταλγική αναδίπλωση στο παρελθόν χωρίς βάθος. Στοχεύει στο να κερδίσει προσωπικά την εύνοια των “φιλελλήνων” αυτοκρατόρων και δεν αντιστέκεται στην καταπίεση της ρωμαϊκής πολιτικής και τις αδικίες των οργάνων της διοίκησης.

II. ΕΚΤΟΣ ΣΟΦΙΣΤΙΚΗΣ

♦ Ο Πλούταρχος βιογράφος και ηθικολόγος με σημαντικό έργο, στους *Βίους* παραλληλίζει κάποιους άνδρες ανά ζεύγη. Αναδεικνύει εκεί αφενός το **λαμπρό ελληνικό παρελθόν** αλλά αφετέρου παραδέχεται την μεγαλύτερη δύναμη της Ρώμης στο παρόν.

- Απορρίπτει το δόγμα των *Επικούρειων* φιλοσόφων “λάθε βιώσας” και διδάσκει το καθήκον του να πολιτεύεται κάποιος.

- Πιστεύει ότι α) από το **θεό** προέρχεται ο **νους** και η **ελεύθερη βούληση** - από το **κακό** οι **αισθήσεις** και τα **πάθη** του ανθρώπου. β) Η **θεία Πρόνοια** (θεϊκή βούληση) υπάρχει αλλά δεν είναι το πρωμένο όπως υποστηρίζουν οι Στωικοί. γ) η **αθανασία** υπάρχει.

- Και ο Πλούταρχος, όπως ο Λουκιανός, κατηγορεί τους Έλληνες μεταξύ άλλων για τον ξεπεσμό της ελληνικής θρησκείας και την άσκηση “βαρβαρικών” αλλόκοτων θρησκευτικών πρακτικών με επικλήσεις πνευμάτων σε ακατανόητες γλώσσες. (Πλουτάρχου, *Περί δεισιδαιμονίας*, 2. 165F-166B).

III. ΤΟ ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ

Ερώτηση: Ποιοι είναι οι λόγοι που αναπτύχθηκε το μυθιστόρημα; ποια τα χαρακτηριστικά του;

♦ Η παρακμή στην Ελλάδα από την κατάκτηση της Ρώμης ήταν οικονομική, κοινωνική πολιτική. Όταν η πολιτική ζωή έπαψε να προσφέρει τις δυνατότητες δράσης και συμμετοχής και ο ρόλος του πολίτη έγινε διακοσμητικός εξαιτίας της ρωμαϊκής απολυταρχίας, τότε η απωθημένη ενεργητικότητα βρήκε διέξοδο στη φαντασία. Ο 1^{ος} και ο 2^{ος} ήταν αιώνες κοινωνικής αθλιότητας, κρίσης αξιών, συγκέντρωσης πλούτου στα χέρια λίγων φιλορωμαίων, σπατάλης, αυθαιρεσίας. Ο απλός άνθρωπος μετέθεσε τη δικαίωσή του στη φαντασία που υλοποίησε το μυθιστόρημα.

Ερώτηση: Ποιο είναι το αναγνωστικό κοινό των μυθιστορημάτων;

♦ τα μυθιστορήματα είχαν ερωτικό κυρίως περιεχόμενο και απευθύνονταν στις ευρείες λαϊκές μάζες, απαίδευτες και ελάχιστα μορφωμένες. Οι διανοούμενοι που τα έγραφαν δεν ανήκαν στο αναγνωστικό κοινό τους.

Παρατήρηση

♦ Όπως προαναφέρθηκε, την εποχή αυτή τα πλήθη είχε κατακυριεύσει μια αλόγιστη πίστη στη μαγεία, την αστρολογία και τις μυστηριακές θρησκείες που κατέκλυσαν τον ελληνορωμαϊκό κόσμο και έστρεψαν την πίστη του στα θαύματα, τις νεκραναστάσεις, τις μεταμορφώσεις, την Τύχη. Μια εικόνα αυτής της δεισιδαιμονίας αφήνει να φανεί:

♦ ο **Ηλιοδώρος** στα **Αιθιοπικά** περιγράφοντας μια θρησκευτικο-κοινωνική πτυχή της εποχής του. Τονίζει τη συνύπαρξη της ορθόδοξης θρησκευτικής μαντείας με τις νόμιμες θυσίες και τις καθαρές ευχές και της μιαρής που ασκούνταν από μάγους οι οποίοι καλούσαν τους δαίμονες και τις ψυχές των νεκρών. (Ηλιοδώρου, Αιθιοπικά ΣΤ΄. 14, 4). Δείχνει αυτή η πληροφορία την επίδραση της ανατολικής δεισιδαιμονίας που έφερε το σκοταδισμό και τον τρόμο των ανθρώπων που ζούσαν με την πίστη στους δαίμονες.

IV. ΙΣΤΟΡΙΟΓΡΑΦΙΑ

Σχολιασμός: Τι εννοείται με τη φράση: “...γράφουν ρωμαϊκή ιστορία και είναι απόλυτα αφοσιωμένοι στη ρωμαϊκή ιδέα (Ιστορία Α΄ Λυκείου, σ. 209)”:

♦ **Ρωμαϊκή ιδέα** ήταν η ιδέα της παγκόσμιας κυριαρχίας που καθόρισε τη θέση της αυτοκρατορίας απέναντι στον υπόλοιπο κόσμο.

V. ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

Ερώτηση: Που στοχεύει η φιλοσοφία της εποχής;

♦ Το ενδιαφέρον εντοπίζεται στην αποδέσμευση του ανθρώπου μέσα στο κοινωνικό και πολιτικό σύνολο.

i. Στωική φιλοσοφία. Ο κυριότερος εκπρόσωπος **Επίκτητος** συνέχισε το έργο του Ζήνωνα και των άλλων. Η διδασκαλία του εξετάζει τη στάση του ανθρώπου απέναντι στον εαυτό του - τους άλλους - το θεό. Η φύση μας χάρισε το νου, τη ψυχή. Άρα μπορούμε να διακρίνουμε το καλό και το κακό · είμαστε υπεύθυνοι για τις πράξεις μας. Φιλοσοφία είναι οι κανόνες συμπεριφοράς στη ζωή. Ενώ ο Επίκτητος δεν επηρεάστηκε από το χριστιανισμό, πολλές από τις ιδέες τους ταυτίζονται. Είναι αυτό απόδειξη για το κοινό ιδεολογικό δόγμα της εποχής μέσα στο οποίο εκκολάφθηκε και καλλιεργήθηκε ο χριστιανισμός.

α) Ο άνθρωπος υποδουλώνεται στο σώμα, στα πλούτη, στη δόξα αλλά και στις ασθένειες, στο θάνατο. Πρέπει να απεξαρτηθεί όσο το δυνατόν περισσότερο από αυτά για να επιτύχει την αταραξία και να ενωθεί με το θεό.

β) Είναι καθήκον μας να βοηθούμε τους άλλους και να τους παρηγορούμε.

γ) Κάθε ενάρετη πράξη μας αφομοιώνει με το θεό όπου θα επιστρέψουμε όταν διαλυθεί το σώμα μας.

δ) Αξιοπρεπής στάση σε κάθε περίπτωση της ζωής. - Καθαριότητα των σωμάτων επιβεβλημένη

ΣΚΟΠΟΣ: αναζήτηση καλού-κακού= ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ > η ηθική μόρφωση

ΜΕΣΟ: η διαλεκτική, η λογική, ο συλλογισμός.

Από τον Επίκτητο επηρεάστηκαν ο ΙΩΑΝΝΗΣ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΣ, ο ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΝΑΖΙΑΝΖΗΝΟΣ, ο ΩΡΙΓΕΝΗΣ.

Η επίδρασή του στη χριστιανική ηθική των πρώτων μ.Χ. αιώνων ήταν αναμφισβήτητη. Στοιχεία όπως: ο θεός είναι ον με βούληση και πρόνοια / ο θεός είναι ο πατέρας του ανθρώπινου γένους <μονοθεϊσμός> είναι κάποια από αυτά που υιοθέτησε ο Χριστιανισμός.

♦ Ο Μάρκος Αυρήλιος επηρεάστηκε από τον Επίκτητο. Η θεωρία του ήταν ότι κανένας δεν πρέπει να δυσφορεί αλλά να δέχεται χωρίς οργή όσα γίνονται από θεούς και ανθρώπους. Την ευχαρίστηση θα έβρισκε σκεπτόμενος την αρμονία του συνόλου του κόσμου.

Η θεωρία του επίσης παρουσιάζει μεγάλες ομοιότητες με τη χριστιανική.

♦ Ο ίδιος διόρισε έμμισθους δασκάλους στις 4 φιλοσοφικές σχολές των Αθηνών.

ii. Ο νεοπλατωνισμός

Ερώτηση: Γιατί αυτή την εποχή ιδιαίτερα παρουσιάζεται μια στροφή προς τη μελέτη του Πλάτωνα;

♦ Επιστροφή στη μελέτη του Πλάτωνα του μεγαλύτερου μεταφυσικού φιλοσόφου που αναζητούσε την ερμηνεία της ηθικής, της ευτυχίας και της δικαιοσύνης και επιδίωκε την τελειοποίηση του ανθρώπου μέσα από το καλό και το αγαθό και την ανύψωσή του προς το θεό. Παρόλα αυτά ακόμη και ο Πλωτίνος που ήταν ο πλέον θεωρητικός του Νεοπλατωνισμού, έδωσε προσοχή όχι τόσο στη διαλεκτική ανάπτυξη των ιδεών του Πλάτωνα όσο στους μύθους που εκείνος χρησιμοποίησε για να μιλήσει για τη φύση και τη ζωή.

♦ Πλωτίνος ο εισηγητής της θεωρίας που ήλθε επίσης σε επαφή με δοξασίες των ανατολικών λαών (Περσών, Ινδών) και επηρεάστηκε. Η διδασκαλία του Πλωτίνου έρχεται σε αντίθεση με το χριστιανισμό γιατί δεν έχει σχέση με τις ατομικές συμφορές και την απελπισία που η χριστιανική θρησκεία υπόσχεται να θεραπεύσει. Είναι καθαρά μεταφυσική χωρίς την ύπαρξη της προσωπικότητας του ανθρώπου, χωρίς συναισθηματισμό, χωρίς τίποτε ατομικό. Προφανώς γι' αυτό δεν είχε την απήχηση που βρήκε ο χριστιανισμός στα δυστυχισμένα και εξαθλιωμένα πλήθη παρά μόνο στους διανοούμενους.

Πολλοί χριστιανοί επηρεάστηκαν από το νεοπλατωνισμό ως προς το μυστικισμό και τη μεταφυσική.

VI. Η ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ ΣΚΕΨΗ ΣΥΝΑΝΤΑ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΟΣΜΟΑΝΤΙΑΨΗ

Σχολιασμός: “Η “πρόνοια” των Στωικών (Ιστορία Α΄ Λυκείου, σ. 210)”: Τι ήταν η Πρόνοια των Στωικών;

- ♦ Η Πρόνοια ήταν η θεϊκή σκέψη, σοφή και ευεργετική προς τους ανθρώπους.

VII. ΑΠΟΛΟΓΗΤΕΣ

Ερώτηση: Ποιες κατηγορίες αντιμετώπιζαν οι χριστιανοί;

- ♦ α) από το κράτος: **άθεοι** γιατί δεν θυσίαζαν στον αυτοκράτορα.
 - β) από την κοινή γνώμη: φρικτοί **εγκληματίες** που διέπρατταν αιμομιξίες και ανθρωποφαγία.
 - γ) δέχονταν ιδεολογική επίθεση και από τους ειδωλολάτρες φιλοσόφους.

Ο ρόλος των Απολογητών ήταν να “απολογηθούν” γι’ αυτά και να καταρρίψουν τις κατηγορίες.

♦ **Ιουστίνος:** εντύφωσε στα φιλοσοφικά ρεύματα εποχής: Στωική φιλοσοφία / Πυθαγόρεια φιλοσοφία / Πλατωνική φιλοσοφία και κατέληξε στο Χριστιανισμό. Τον συνδύασε όμως πάλι με τη φιλοσοφία θεωρώντας τον ως τη μόνη αληθινή. Ο **Λόγος*** που εμφανίζεται στο Χριστό υπάρχει σε κάθε άνθρωπο. (**Σημ.** Ο **Λόγος** είναι η αρχή που συγκροτεί και ενώνει σε αρμονία τον κόσμο). Έτσι οι αρχαίοι φιλόσοφοι και ποιητές έχουν συμμετοχή στο λόγο με τον οποίο θα γνωρίσει ο άνθρωπος την αλήθεια.

Ένα παράδειγμα: α) υποδεικνύει την ηθική διδασκαλία των Στωικών αλλά απορρίπτει τις πανθεϊστικές και μοιρολατρικές τους αντιλήψεις.

β) Δέχεται από τον Πλάτωνα την αθανασία της ψυχής αλλά απορρίπτει ότι είναι έμφυτη και όχι από το θεό ή ότι μπορεί να μεταβεί η ψυχή σε άλλα σώματα.

♦ **Αθηναγόρας:** Οι χριστιανοί κατασυκοφαντούνταν, λόγω των μυστικών τελετών τους, ιδίως από άτομα άλλων θρησκειών. Ο Ευσέβιος επίσκοπος Καισαρείας διηγείται πώς ο Αιγύπτιος αρχιερέας στη Ρώμη προσπάθησε να τους συκοφαντήσει ως μάγους, με αφορμή τις μυστικές τους τελετουργίες, λέγοντας ότι έσφαζαν παιδιά και τελούσαν σπλαγχνομαντείες. (Ευσεβίου Καισαρείας, *Εκκλησιαστική ιστορία*, VII. 10. 4, 177). Ο Αθηναγόρας παρουσιάζει μια “Απολογία” όπου αποκρούει ότι οι χριστιανοί ήταν άθεοι, ότι έκαναν όργια στις τελετές τους και ότι η Θεία Ευχαριστία ήταν ανθρώπινη σάρκα. Με χωρία από την αρχαία ελληνική φιλολογία και τη μυθολογία δημιουργεί μια έντεχνη απολογία και υπεράσπιση των χριστιανών.

VIII. ΟΙ ΠΑΤΕΡΕΣ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ - ΕΚΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

- ♦ **Κλήμης Ρώμης**

Ερώτηση: Μελετώντας το κείμενο στη σ. 214 του βιβλίου, ποιο επιχείρημα του Κλήμεντος επισημαίνετε για την υπεράσπιση της αγιότητας του εκκλησιαστικού αξιώματος;

♦ α) Χρησιμοποίησε τη θαυμαστή **πειθαρχία** και **οργάνωση** του **ρωμαϊκού στρατού** που ήταν σε όλους γνωστή. β) την **αρμονία** και **τάξη στη φύση** (επιχείρημα από τη στωική φιλοσοφία).

- ♦ **Ειρηναίος**

Ερώτηση: “Το ενιαίο ρωμαϊκό κράτος, η ενιαία πολιτιστική πραγματικότητα του ελληνικού πνεύματος απαιτούν και ενότητα της εκκλησίας” (Ιστορία Α΄ Λυκείου, σ. 214): Τι εννοείται με τη φράση αυτή;

Τα στοιχεία που προσπάθησαν να προωθήσουν οι συγγραφείς των πρώτων μ.Χ. αιώνων ήταν η κληρονομιά ενός μεγάλου και δημιουργικού πολιτισμού, η αγάπη προς τα αρχαία πολιτιστικά αγαθά, η ελληνική παιδεία, το ρωμαϊκό δίκαιο. Οι άξονες που στήριξαν και ώθησαν την πολιτική, την κοινωνία και τη θρησκεία ήταν: Ρωμαϊκό σύστημα / Ελληνικός πολιτισμός (επιστήμες, φιλοσοφία, ιστοριογραφία, ποίηση) / Χριστιανισμός (η χριστιανική εκκλησία χρησιμοποίησε την ορολογία της αρχ. ελλ. φιλοσοφίας για τη διαμόρφωση της δογματικής της διδασκαλίας).

ΙΧ. 3^{ος} ΑΙΩΝΑΣ - ΣΥΝΘΕΣΗ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΣΜΟΥ - ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ > Αλεξάνδρεια

Ερώτηση: Πως ερμηνεύετε τη φράση: “Η Εκκλησία έχει διευρύνει τη σφαίρα επιρροής της...σε ευρύτερες κοινωνικές ομάδες (Ιστ. Α΄ Λυκ., σ. 214)”;

♦ Ο ισχυρισμός του χριστιανισμού πως η ατομική ψυχή έχει μεγάλη αξία σε μια εποχή που ξεκινά ένας ισχυρότατος φεουδαλισμός με στόχο να εξαθλιώσει περισσότερο τους φτωχούς και ο ρωμαϊκός νόμος αντιμετωπίζει με δύο μέτρα και σταθμά τους ευγενείς από τους ταπεινούς, είναι φυσικό να τον καθιερώσει στις μάζες. Απαίτηση των καιρών ήταν μια καθαρή και δογματική διδασκαλία που θα εξηγούσε τους νόμους τους σύμπαντος (και τη δυστυχία των ανθρώπων) και θα υποσχόταν την αθανασία και την μετά θάνατον ευτυχία και δικαίωση.

Ερώτηση: Γιατί “ο χριστιανισμός τον 3^ο αι. αποκτά ένα κέντρο την Αλεξάνδρεια (Ιστορ. Α΄ Λυκ., σ. 214)”;

♦ **ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ (το κέντρο των ζυμώσεων χριστιανισμού / ελληνισμού):** Η Αίγυπτος και συγκεκριμένα η Αλεξάνδρεια έγινε το κέντρο συσώρευσης και ζύμωσης των ανατολικών δοξασιών (αστρολογία), της αιγυπτιακής παράδοσης (μυστικισμός), της ελληνιστικής παράδοσης (ελληνική φιλοσοφία) και της χριστιανικής θρησκείας. Προέκυψε λοιπόν ένας συνδυασμός θρησκευτικών και επιστημονικών παραδόσεων.

Ερώτηση: Γιατί “τον 3^ο αιώνα...στην Αλεξάνδρεια τα χριστιανικά ήθη...απαλλάσσονται από τις ιουδαϊκές καταβολές τους και προσλαμβάνουν τα καλύτερα στοιχεία του ελληνιστικού ανθρωπισμού (Ιστορία Α΄ Λυκείου, σ. 215)”;

♦ Η Αλεξάνδρεια ήταν κατοικημένη κατά τα δύο πέμπτα από εξελληνισμένους Εβραίους (βλ. Ιστορία Α΄ Λυκείου, σ. 203). Ο εξελληνισμένος αυτός ιουδαϊσμός, διαποτισμένος από ελληνιστικές επιρροές, επηρέασε πολύ το χριστιανισμό. Έπειτα, καθώς ο χριστιανισμός εκτεινόταν μέσα στον ελληνο-ρωμαϊκό κόσμο, υιοθετούσε περισσότερο το ελληνικό στοιχείο.

♦ **Κλήμης Αλεξανδρείας:** η φιλοσοφία και η διαλεκτική της αρχαιότητας οδηγούν στην αποκάλυψη γιατί γυμνάζουν το νου, διεγείρουν τη σύνεση και οδηγούν στην αλήθεια. Η ελλ. φιλοσοφία προετοιμάζει για την τελειοποίηση του ανθρώπου μέσα στο Χριστό. Όποιος έρχεται από τον εθνισμό

στο Χριστιανισμό πρέπει να έχει παιδαγωγό το Χριστό (*Παιδαγωγός*). Έτσι μέσα από την πίστη θα ανυψωθεί στη γνώση. Ο Κλήμης επιδίωξε να δώσει στη χριστιανική θρησκεία το κύρος της επιστημονικής θεολογίας μέσα από τη φιλοσοφία.

Σχολιασμός: “Ο Κλήμης...αγαπά τον Πυθαγόρα” (Ιστορία Α΄ Λυκείου, σ. 215): Πώς ερμηνεύεται η αγάπη για τον Πυθαγόρα;

♦ Την εποχή του Κλήμεντος Αλεξανδρείας είχε εμφανιστεί μια αναβίωση του πυθαγορισμού, το κίνημα του νεο-πυθαγορισμού, με τάσεις προς τον ασκητισμό και το ενδιαφέρον για τα θαύματα. Το κίνημα εξύψωσε τον Πυθαγόρα σε θεό. Σ’ αυτόν αποδόθηκε και το δόγμα του *ΚΑΛΟΥ* και του *ΚΑΚΟΥ* σαν τις δύο αρχές του κόσμου > *ΠΝΕΥΜΑ* / *ΥΛΗ*.

♦ **Ωριγένης:** μελετητής της ελλην. φιλοσοφίας και των Γραφών. Το έργο του “Περί αρχών” = η πρώτη απόπειρα δογματικής διά των μέσων της ελλην. φιλοσοφίας. Ο **Λόγος*** = ο υιός του θεού. / Ο υλικός κόσμος = η τιμωρία του ανθρώπου. / Οι προφήτες και ο Χριστός αποκάλυψαν την απελευθέρωση απ’ αυτόν.

*(**Σημ.** Ο **Λόγος** είναι η αρχή που συγκροτεί και ενώνει σε αρμονία τον κόσμο).

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Dodds E. R., *Εθνικοί και Χριστιανοί σε μια εποχή αγωνίας* (μτφρ. Κ. Αντύπας), Αθήνα 1995.
- Dodds E. R., *Οι Έλληνες και το παράλογο*² (μτφρ. Γ. Γιατρομανωλάκης), Αθήνα 1978.
- Green P., *Alexander to Actium*, Berkeley and Los Angeles 1990.
- Nock A. D., *Essays on Religion and the Ancient World*, 2 τόμοι, Cambridge, Mass.: [Harvard University Press] 1972.
- Ostrogorsky G., *Ιστορία του βυζαντινού κράτους*, τόμ. Α΄, Αθήνα 1978.
- Βακαλούδη Α. Δ., *Η γένεση του θεϊκού ανθρώπου στις αρχαίες θρησκείες, Μελέτη πηγών από την Αρχαιότητα έως το Βυζάντιο*, Αθήνα 2002.
- Βακαλούδη Α. Δ., *Η εξέλιξη της μαγείας από την Αρχαιότητα έως τους πρώτους χριστιανικούς αιώνες*, Αθήνα 2001.
- Βακαλούδη Α. Δ., *Η μαγεία ως κοινωνικό φαινόμενο στο πρώιμο Βυζάντιο, 4^{ος} – 7^{ος} μ.Χ. αι.*, Αθήνα 2001.
- Βακαλούδη Α. Δ., *Μυστικισμός, Θαυματοποιία, και Ιατρική της Θεουργίας – Οι συνεχιστές του Πυθαγόρα και του Πλάτωνα στη χριστιανική εποχή - θαυματουργοί ιερείς ή μάγοι;*, Αθήνα 2000.
- Δρανδάκης Π., *Μεγάλη ελληνική Εγκυκλοπαίδεια*², Αθήνα αχρ.
- Ιστορία του Ελλην. Έθνους*, τόμ. ΣΤ΄ Ε.Ε./Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1977 (τα αντίστοιχα κεφάλαια).
- Ρόζενταλ Μ. Μ., *Φιλοσοφικό λεξικό*, Αθήνα 1976.

ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ

Ερωτήσεις ανάπτυξης

1. Ποιοι ήταν οι λόγοι που οι Έλληνες αγωνίστηκαν να συντηρήσουν τη μεγάλη τους πνευματική παράδοση κατά τους πρώτους μ.Χ. αι.;

2. Πολλοί από τους φιλοσόφους κυρίως συγγραφείς της εποχής αυτής φαίνονται να τείνουν προς ένα κοινό στόχο αναζητήσεων. Μπορείτε να τον επισημάνετε και να τον ερμηνεύσετε σε συνάρτηση με το οικονομικό, κοινωνικό, πολιτικό, θρησκευτικό πλαίσιο;

3. Οι άνθρωποι των πρώτων μ.Χ. αιώνων μαστιζονται από πολλά προβλήματα. Ποια στοιχεία του μυθιστορήματος πιστεύετε ότι δίνουν διέξοδο στην πίεση, το άγχος και τη δυστυχία τους και γιατί;

4. Ποιες πιστεύετε πως είναι οι διαφορές μεταξύ των Απολογητών και των Πατέρων της Εκκλησίας; Αναφέρετε ένα έργο και τα δεδομένα του από κάθε πλευρά για να τεκμηριώσετε την άποψή σας.

5. Κάποιες από τις σκέψεις του Μάρκου Αυρηλίου ήταν: “Κανενός ανθρώπου τύραννος, κανενός ανθρώπου δούλος” / “ο καλύτερος τρόπος να προστατεύσεις τον εαυτό σου είναι να μην εξομοιωθείς με τους άλλους” / “Ενδον σκάπτε” / “Ενδον βλέπε”. Πως θα σκιαγραφούσατε βάσει αυτών τον χαρακτήρα που θέλει να προβάλει; ποια μηνύματα θέλει να δώσει;

Ερωτήσεις σύντομης απάντησης

1. Πώς χαρακτηρίζει η φράση “γράφει λόγους και επιδείξεις ποιείσθαι” το έργο της Β΄ Σοφιστικής; Ποιες είναι οι κύριες αιτίες δημιουργίας της;

2. Ποια στοιχεία των προηγούμενων φιλοσοφικο-θρησκευτικών ρευμάτων υιοθέτησε ο χριστιανισμός;

3. Γιατί η θεωρία του Πλάτωνα βρήκε ανταπόκριση στα φιλοσοφικο-θρησκευτικά ρεύματα των πρώτων μ.Χ. αιώνων;

4. Τι εννοούμε λέγοντας ότι οι ιστοριογράφοι της εποχής είναι απόλυτα αφοσιωμένοι στη ρωμαϊκή ιδέα;

5. Ο Ιουστίνος αναζητούσε την αλήθεια στα διάφορα φιλοσοφικά συστήματα έως ότου κατέληξε στο χριστιανισμό. Πώς ερμηνεύετε την κατάληξη αυτή του Απολογητή μέσα από το κείμενό του “Μια πορεία διά της φιλοσοφίας προς το Χριστιανισμό” (Ιστορία Α΄ Λυκείου, σ. 212); Ποια ήταν η αλήθεια που αναζητούσε τελικά;

Ερωτήσεις πολλαπλής επιλογής

1. Να βάλετε σε κύκλο τις σωστές απαντήσεις:

Στους Απολογητές ανήκουν:

α) ο Ιουστίνος

β) ο Μάρκος Αυρήλιος

γ) ο Πλωτίνος

δ) ο Κλήμης Ρώμης

ε) ο Αθηναγόρας

2. Στα διαλογικά έργα του Λουκιανού ανήκουν:

α) Ενάλιοι Διάλογοι

β) Βίοι

- γ) Λευκίππη και Κλειτοφών
- δ) Νεκρικοί διάλογοι
- ε) Τα κατά Δάφνιν και Χλόη

Ερωτήσεις αντιστοίχισης

Συσχετίστε τα ονόματα της Α' στήλης μ' εκείνα της Β':

Λόγγος	Επίκτητος
Β' Σοφιστική	Βίοι
Πλούταρχος	Φλ. Αρριανός
Αλεξάνδρου ανάβασις	Ηρώδης Αττικός
Στωική φιλοσοφία	Νεοπλατωνισμός
Πλωτίνος	Τα κατά Δάφνιν και Χλόη

Ερωτήσεις συμπλήρωσης κενού

Να συμπληρώσετε τα κενά του αποσπάσματος βάζοντας στην κατάλληλη θέση τις παρακάτω λέξεις: *ηθική διδασκαλία / πολιτική / αναγέννηση / έμμισθοι / Ηρώδης Αττικός / ρήτορες / Πλούταρχος / σοφιστές / Β' Σοφιστική*:

Από το 2^ο μ.Χ. αι. παρουσιάζεται μια πνευματική----- . Η πολιτική των Ρωμαίων να ιδρύουν σχολές Νομικής και Ρητορικής στην Ελλάδα με-----καθηγητές, που ονομάζονται-----, οδηγεί στην ανάπτυξη της----- . Οι εκπρόσωποί της είναι συνήθως----- . Αποκορύφωσή της αποτελεί ο----- . Έξω από το χώρο της γράφει ο----- που προτρέπει τους ανθρώπους να αναμειγνύονται ενεργά στην----- . Το έργο του “Βίοι” έχει ως στόχο την----- των ανθρώπων.

Συνδυασμός ερωτήσεων αντικειμενικού τύπου και ανοικτής απάντησης

1. Η στωική φιλοσοφία και ο νεοπλατωνισμός επηρέασαν την χριστιανική θρησκεία

☐ Σωστό ☐ Λάθος

• Αιτιολογήστε την απάντησή σας.

2. Οι Απολογητές επιχείρησαν να αντικρούσουν τις συκοφαντίες που αποδίδονταν στους χριστιανούς των πρώτων μ.Χ. αιώνων, ενώ οι Πατέρες προσπάθησαν να οργανώσουν τη δογματική και τους θεσμούς της εκκλησίας.

☐ Σωστό ☐ Λάθος

• Αναφέρετε έναν από το κάθε είδος και ένα έργο του και τεκμηριώστε την άποψή σας.

3. Στο απόσπασμα της “Επιστολής προς Κορινθίους” (*Ιστορία Α' Λυκείου*, σ. 214) ο Κλήμης Ρώμης επιχειρεί μια οργάνωση της χριστιανικής εκκλησίας.

☐ Σωστό ☐ Λάθος

• Ποια σημεία του κειμένου πιστεύετε ότι τεκμηριώνουν την άποψή σας και γιατί;

Εργασίες για το σπίτι

1) Συγκρίνετε τα δύο κείμενα του βιβλίου σας α) Επίκτητος, “Η φιλοσοφία μόνη παρηγοριά για τον άνθρωπο” (*Ιστορία Α΄ Αυκείου*, σσ. 209-210) · β) Μάρκος Αυρήλιος, “Η φιλοσοφία του αυτοκράτορα-φιλοσόφου” (*Ιστορία Α΄ Αυκείου*, σ. 211). Τι αναζητά ο φιλόσοφος του τύπου αυτού; Ποιες είναι επομένως οι βασικές αρχές που διέπουν την στωική φιλοσοφία;

2) Διαβάστε το κείμενο του Ιουστίνου: “Μια πορεία διά της φιλοσοφίας προς το χριστιανισμό” (*Ιστορία Α΄ Αυκείου*, σ. 212) και κατόπιν επισημάνετε πως ερμηνεύεται βάσει αυτού η σχετική φράση του βιβλίου: “τα βασικά ερωτήματα...ικανοποιούνται με απαντήσεις όχι πια “ελληνικές” αλλά “χριστιανικές” (*Ιστορία Α΄ Αυκείου*, σ. 212).

3) Κάποιες από τις σκέψεις του Μάρκου Αυρηλίου ήταν: “Κανενός ανθρώπου τύραννος, κανενός ανθρώπου δούλος” · “ο καλύτερος τρόπος να προστατεύσεις τον εαυτό σου είναι να μην εξομοιωθείς με τους άλλους” · “Ενδον σκάπτε” · “Ενδον βλέπε”. Πώς θα σκιαγραφούσατε βάσει αυτών τον χαρακτήρα που θέλει να προβάλλει; ποια μηνύματα θέλει να δώσει;